

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРАВОЗАХИСНОГО МЕХАНІЗМУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ТРУДОВИХ ПРАВ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

ВАВЖЕНЧУК Сергій Ярославович - кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного та трудового права юридичного факультету Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана

УДК 349.2

Стаття посвячена предоставлению рекомендаций относительно мероприятий, которые следует осуществить ради усовершенствования правозащитного механизма конституционных трудовых прав в рыночных условиях. Отмечается на необходимости соблюдения норм Конституции Украины как Основного Закона государства. Анализируются пути решения проблем, связанные с несовершенным функционированием общего механизма защиты трудовых прав.

Ключові слова: Конституція, трудові права, захист, удосконалення.

Практика та наукові дослідження свідчать про наявність проблем в сфері захисту та охорони конституційних трудових прав працівників. Ці проблеми потребують негайного вирішення, оскільки без цього неможливо побудувати дійсно соціальну та правову державу. Утвердження в Україні ринкових механізмів зумовлює потребу у підвищеному захисті працівників, оскільки роботодавець опиняється в пануючому становищі та може диктувати свої умови здійснення найманої трудової діяльності, в той час як працівник в силу застарілості норм КЗпП залишається без дієвого захисту та вимушений йти на поступки роботодавцю, щоб забезпечити себе засобами для життя, що проявляється в оформленні цивільно-правових угод працівниками, які стають тимчасово ФОПами, але вимушені працювати на умовах трудового найму із підпорядкуванням правилам внутрішнього

розпорядку, працювати без відпусток, працювати під час вагітності до останніх її днів, тощо. В цих умовах вкрай необхідно виробити загальне уявлення про подальші дії законодавця та Уряду з метою захисту працюючого населення України. Зважаючи на вказане, вважаємо за доцільне проведення дослідження за обраним напрямком.

Метою здійснення дослідження є вироблення систематизованого переліку заходів, що допоможуть удосконалити правозахисний механізм тих мінімальних стандартів у сфері праці, що визначені Конституцією України. Задля досягнення поставленої мети передбачається: розкрити сутність правозахисного механізму конституційних трудових прав; визначити проблеми, що існують в сфері захисту та охорони конституційних трудових прав; надати систематизований перелік тих напрямків, в яких слід рухатися задля їх вирішення. Сприятиме досягненню поставленої мети звернення до наукових розробок вчених, що вже приділяли увагу окремим аспектам піднятої проблеми, таких як: Д.Відсота, С.Вишновецька, М.Козюбра, К.В.Мельник, Р.Олійничук, О.В.Поляков.

Усуненню причин виникнення проблем в сфері захисту та охорони конституційних трудових прав сприятимуть наступні заходи:

1) закріплення певних прав та свобод в Конституції вимагає застосування підвищеного захисту із застосуванням специфічних заходів до таких прав та свобод. Задля того,

щоб таке закріплення певних прав та свобод було не причиною наявності проблем в сфері їхнього захисту та охорони, а навпаки – підставою їхнього підвищеного захисту, додатковою гарантією – потребується налагодження механізму функціонування Конституції України як Основного Закону держави. Конституція не повинна бути предметом політичних спекуляцій. Призначення Конституції – це закладати основи суспільного ладу в державі. Такі основи не можуть змінюватись за бажанням правлячої еліти. Конституція має бути стабільною, що, відповідно, матиме своїм наслідком за умови поважання її норм, дотримання та визнання її верховенства, стабільність в державі.

Правова природа конституційних трудових прав зумовлює необхідність у чіткості та всеосяжності викладення її норм. Будь-яка прогалина чи неточність у формулюванні конституційної норми може мати своїм наслідком порушення прав людини та громадянина. Зокрема, це стосується і закріплення в ч.2 ст. 43 положення, згідно з яким «держава гарантує громадянам...». Як вже зазначалося, це положення має бути замінене на «держава гарантує кожному».

2) прогалини та недоліки у функціонуванні загального механізму захисту та охорони трудових прав, як ще одна причина наявності проблем в сфері захисту та охорони конституційних трудових прав, потребують усунення шляхом розробки відповідного правозахисного механізму як в широкому, так і вузькому смислах. Зокрема, правозахисний механізм є частиною такого поняття як «механізм правового регулювання», який, на думку О.В.Поляков, представляє собою «механізм дії права, який можна розглядати у широкому та вузькому сенсі. В широкому сенсі механізм правового регулювання складається з двох блоків: соціопсихічного механізму (механізму інформаційно-ціннісного сприйняття, інтерпретації, легітимізації правових текстів, придання їм правового значення), та нормативно-поведінкового правового механізму, що відповідає двом етапам правової комунікації: інформаційному та поведінковому. В цілому – це механізм дії правової системи. Механізм правового регулювання у вузькому сенсі

складається з загальних та індивідуальних правових норм, правових актів та правових відносин» [1, с.642].

Звідси, правозахисний механізм конституційних трудових прав являє собою у широкому сенсі соціопсихічний механізм та нормативно-поведінковий механізм, у вузькому – це загальні та індивідуальні правові норми, правові акти та правові відносини, що виникають у зв'язку із необхідністю захисту та охорони трудових прав.

Соціопсихічний правозахисний механізм – це система, що відображає сприйняття реципієнтом відповідної інформації належним чином, в результаті чого формується нормативно-поведінковий механізм – реальна поведінка учасників правових відносин на підставі сприйнятої інформації та відношення до неї. Якщо правозахисний механізм у такому широкому розумінні має певні недоліки, то це насамперед проявляється у неадекватній поведінці учасників суспільних відносин. Таку ситуацію наразі спостерігаємо в Україні: широке розповсюдження правового нігілізму, відсутність поважання закону; невизнання Конституції реально здатною захистити людину та її права; недовіра до правоохоронних та правозахисних органів; повсюдна зневага до системи управління, держави, влади, тощо. В засобах масової інформації постійно критикуються будь-які дії та кроки держави в правовій сфері, причому робиться це зазвичай неспеціалістами у відповідній галузі. Нападки ЗМІ зачасти більше схожі на базарні гасла. Яскравим є приклад аналізу норм проекту Трудового кодексу, який в ЗМІ названо таким, що «розв'язує руки роботодавцям», «ущемляє права працівників», сприяє «повному закабаленню працівника». Навколо даного проекту точиться чимало дискусій непрофесіоналів, які навіть при поверховому ознайомленні із ними виглядають надуманими та заказаними, підіймають обурення суспільства, відволікаючи від інших важливих проблем в державі, тобто просто створюють паніку та поширюють невдоволення серед населення. Натомість, проект ТК дійсно не позбавлений вад, однак, в цілому він розроблений із урахуванням міжнародно-правових актів і потребує

лише деякого корегування та «чищення», але ж ніяк не є гіршим за попередній кодекс, який сьогодні взагалі не може регулювати існуючі суспільні відносини внаслідок застарілості.

Отже, для підвищення ефективності правозахисного механізму в широкому розумінні потребується виховання у населення України правової свідомості та правової культури. Як відзначає Р.Олійничук, «проблема розбудови громадянського суспільства, демократичної правової держави є безпосередньо пов'язаною із розвитком правової свідомості і правової культури. Саме правова культура та правове виховання населення є соціальною гарантією дії верховенства правового закону в суспільстві. Слід зауважити, що наукове мислення та наукова правосвідомість у взаємодії із правовим мисленням і правосвідомістю особистості, які є головними елементами правової культури, здійснюють активний вплив на реалізацію верховенства правового закону»[2]. Т.М.Фуфалко наголошує на тому, що «формування правової свідомості і правової культури в нашому суспільстві має бути результатом активної діяльності суспільства, усіх його громадян, кожної особи. По-перше, на формування правової свідомості і правової культури впливає увесь процес правотворчості, процес реалізації та застосування правових норм державними органами України, стан законності і правопорядку, розвиток правовідносин. По-друге, розкриття рушійних сил правової культури суспільства дозволяє вивести дослідження правової культури на нові рубежі з обліком інтенсивних процесів взаємодії національних правових культур. Значення цієї проблеми для України розкривається на прикладі адаптації законодавства України до міжнародних норм і стандартів прав людини, а також гармонізації законодавства України із нормативними актами Європейського Союзу. По-третє, головну увагу в процесі формування правової свідомості і правової культури суспільства потрібно все ж таки зосередити на формуванні в кожній людині позитивно-правових знань та психологічних механізмів поваги до права у структурі правосвідомості, визначення (що потребує наукового поняття) те-

оретичної моделі та концепції формування правової культури особи»[3,с.21].

Важливим для формування ефективного правозахисного механізму трудових прав є його розуміння у вузькому смислі. Зокрема, як вже зазначалося, це загальні та індивідуальні правові норми, правові акти та правові відносини, що виникають у зв'язку із необхідністю захисту та охорони трудових прав. Відтак, означений правозахисний механізм в цілому представляє собою нормативно-правовий масив, за допомогою якого можливо здійснити попередження порушення трудових прав та у разі їхнього порушення відновлення. Проблема неефективного правозахисного механізму трудових прав в Україні на нормативно-правовому рівні тягне за собою і відповідні проблеми на організаційно-правовому рівні. Щоправда, тут логічніше казати про те, що ці рівні проблем є взаємно обумовленими та стан кожного здійснює відповідний прямий вплив на іншого.

Отже, одним з головних напрямків усунення нормативно-правової проблеми є розробка адекватних, актуальних, ефективних та реальних правових норм. Найпершим завданням тут має стати прийняття нового ТК України, який би відповідав основним засадам реформування трудового законодавства та забезпечував виконання захисної функції трудового права.

Іншим завданням, що повинно вирішувати зазначену нами вище нормативно-правову проблему, має стати належна розробка та прийняття дієвих спеціальних законів, що містять положення, які регулюють трудові відносини. Такі закони повинні: мати чітко та лаконічно сформульовані положення; належним чином повно розкривати понятійний апарат; відповідати та забезпечувати реалізацію трудових прав на рівні, не нижче від визначеному Конституцією України; відповідати міжнародним правовим актам в сфері регулювання трудових відносин, не вступати у протиріччя із Конституцією України та не вступати в колізію між собою; у разі визнання певних прав підкріплювати їх кореспондуючими обов'язками протилежної сторони трудових правовідносин та забезпечувати відповідальністю на випадок

їхнього невиконання; чітко прописувати права та обов'язки уповноважених державних органів у сфері регулювання трудових правовідносин. Задля того, щоб прийняті закони відповідали зазначеним ознакам, їх потрібно ще на етапі розробки та обговорення піддавати дозаконодавчій експертизі.

За окремими даними, з 2007 по 2009 рік було прийнято більше 2000 законів, причому приблизно кожний вісімнадцятий з них повністю або частково був визнаний Конституційним Судом таким, що не відповідає Конституції [4, с. 4]. Д.Відсота пропонує проводити дозаконодавчу експертизу задля підвищення якості законів: «Вирішенням проблеми зменшення кількості законопроектів та підвищення якості законів у європейських парламентах, зокрема, – у Великобританії, слугує процедура дозаконодавчої експертизи проектів законів. Суть цієї експертизи полягає у тому, що перед початком розгляду законопроекту він оприлюднюється, після чого юристи та експерти можуть висловити свої зауваження та пропозиції до нього, на підставі яких уряд може суттєво доопрацювати законопроект і підвищити його якість, або ж висловити свою аргументовану незгоду з висновками, відображеними у отриманих пропозиціях. Застосування даного механізму здійснюється з метою впорядкування правової системи шляхом відкидання сумнівних норм, покращення якості законотворчості. Хто знає, можливо завдяки застосуванню дозаконодавчої експертизи не було б поспішних рішень та всякого роду порушень прав людини» [5, с.51].

Окрім зазначеного, важливим напрямком удосконалення правозахисного механізму захисту конституційних трудових прав повинно стати врахування іноземного досвіду в цій сфері, втілення міжнародних норм та принципів в національному законодавстві. При цьому суттєвого значення набуває дійсне сприйняття проголошених в прогресивних міжнародних актах стандартів як підвалів нормального функціонування суспільства, оскільки на сьогодні проблемою в сфері імплементації міжнародних трудових (і не тільки) норм є те, що «існує глибокий розрив між зафіксованими у Конституції європейськими цінностями і реальним станом

сприйняття цих цінностей, у тому числі політиками. За радянською традицією європейські цінності для переважної частини депутатського корпусу залишаються виключно фасадом – вони не стали невід'ємною складовою свідомості народних депутатів України (як, до речі, і значної частини суспільства в цілому). Звідси й випливає орієнтація не на європейські цінності (стандарти), а на підкилимні домовленості, для яких винайшли термін „політична дипломатія”» [4, с. 4]. Як зазначає К.В.Мельник, «модифікація національного трудового законодавства є виконанням міжнародних зобов'язань держави та реалізацією глобальної узгодженості трудового права України з міжнародними трудовими нормами, що впливають із ратифікованих та універсальних конвенцій ООН, МОП, регіональних норм ЄС. Для втілення міжнародних норм та принципів праці в Україні потрібно створити умови для їхнього сприйняття національним правом, зокрема, створення чіткої законодавчої бази, яка визначає порядок застосування міжнародних актів, а також наслідків за їх порушення. При імплементації міжнародних норм праці потрібно враховувати характер національної правової системи, стан економіки, рівень культури, історичні особливості і традиції, внаслідок чого розкривається ефективність міжнародних норм праці та їх благотворний вплив на трудові відносини в державі» [6, с.651].

Здійснення всіх реформувань національного трудового законодавства, прийняття нових законів потребує наукового обґрунтування та дослідження. Принцип наукової обґрунтованості полягає в тому, щоб правові перетворення, розробка цілісного правозахисного механізму захисту конституційних трудових прав здійснювалися із використанням сучасних досягнень науки, техніки, із врахуванням позитивного світового досвіту в сфері захисту основних трудових прав працівників, із залученням фахівців різних галузей знання (теорії права, трудового, цивільного, конституційного, фінансового, господарського, податкового, адміністративного, кримінального права, тощо). Недоліком сучасної науки трудового права слід назвати наявність досить суперечливих та діаме-

тально протилежних точок зору на базисні питання цієї галузі права, збереження та відстоювання деякими науковцями застарілих радянських підходів до методів та засад розвитку науки трудового права, відсутність належного рівня державної підтримки розвитку цієї науки. Прикладом однієї з ґрунтовних проблем розвитку науки трудового права є невирішене питання щодо такого ключового питання як предмет трудового права, до якого відносять трудові та тісно пов'язані з ними відносини, або ж індивідуальні та колективні трудові відносини. Звісно, що ця наукова проблема відобразилася і в проекті ТК України, де відсутня єдина концепція предмета трудового права. Так, С.Вишновецька цілком справедливо відзначає, що «на підставі ст.2 проекту ТК України можна зробити висновок, що його автори поклали в основу концепцію трудових відносин і відносин, тісно пов'язаних з трудовими. Але структурне виділення окремої Книги «Колективні трудові відносини» свідчить про концепцію індивідуальних і колективних трудових відносин»[7,с.43-44]. Аналіз безпосередньо ст.2 проекту дійсно викликає певні заперечення щодо формулювання тих відносини, які регулюються проектом (відносини щодо: реалізації права на працю; працевлаштування; умов праці; організації та управління працею; професійного навчання, перепідготовки та підвищення кваліфікації; забезпечення договірної регулювання умов праці; відповідальності роботодавців і працівників; вирішення індивідуальних та колективних трудових спорів; нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства; інших питань, визначених цим Кодексом) [8]. Так, навіть перше ознайомлення із формулюванням, що ТК регулюються «відносини щодо реалізації права на працю», викликає зауваження, оскільки вступає у протиріччя із Конституцією України, згідно з якою означене право може бути реалізоване не тільки в рамках трудових відносин, але й шляхом здійснення підприємницької діяльності.

Отже, удосконалення правозахисного механізму конституційних трудових прав працівників потребує налагодження механізму функціонування Конституції України

як Основного Закону держави. Конституція має бути стабільною, що, відповідно, матиме своїм наслідком, за умови поважання її норм, дотримання та визнання її верховенства, стабільність в державі. На нормативно-правовому рівні удосконалення означеного механізму має відбуватися у наступних напрямках: 1) розробка та прийняття нового ТК України; 2) прийняття спеціальних законів, що регулюють окремі аспекти трудових відносин, які відповідають Конституції України, міжнародним актам та не суперечать один одному; 3) проведення обов'язкової дозаконодавчої експертизи законопроектів на предмет їхньої відповідності Конституції та міжнародним актам; 4) дотримання принципу наукової обґрунтованості під час здійснення будь-яких реформувань трудового законодавства та прийняття рішень про застосування нововведень; 5) підтримка розвитку науки трудового права як базису для ефективно функціонуючого трудового законодавства; 6) приєднання до міжнародно-правових актів із дійсним прагненням забезпечити проголошені права та свободи, не перетворюючи акти імплементації на формальний крок до визнання України правовою та соціальною державою.

Література

1. Поляков А. В. Общая теория права / А. В. Поляков. – Санкт-Петербург : Издательство юридического факультета Санкт-Петербургского государственного университета, 2004. – 864 с.
2. Олійничук Р. Проблеми формування правової свідомості та правової культури в українському суспільстві / Р.Олійничук // Юридичний журнал. – №2. – 2006. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2137>
3. Фуфалько Т.М. Формування і розвиток правової свідомості громадян України / Т.М.Фуфалько, М.В.Шаповаленко // Правова свідомість молоді в умовах розбудови соціальної демократичної держави: Матер. II всеукр. курс.-студ. конфер. (18 квітня 2008 року, м. Івано-Франківськ). – Івано-Франківськ: ПЮІ ЛьвДУВС, 2008. – 299 с. – С. 18-26.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена наданню рекомендацій щодо заходів, які слід здійснити задля удосконалення правозахисного механізму конституційних трудових прав у ринкових умовах. Наголошується на необхідності дотримання норм Конституції України як Основного Закону держави. Аналізуються шляхи вирішення проблем, пов'язаних із недосконалим функціонуванням загального механізму захисту трудових прав.

SUMMARY

The article is sanctified to the grant of recommendations in relation to measures, that it follows to carry out for the sake of improvement right protective to the mechanism of constitutional labour in market conditions. It is marked on the necessity of observance of norms of Constitution of Ukraine as Basic Law of the state. The ways of decision of the problems related to the imperfect functioning of general mechanism of protection of labour rights are analysed.

4. Козюбра М. Законодавча функція парламенту: ключові проблеми. /Микола Козюбра //Тези виступів учасників міжнародної конференції «Європейські парламентські традиції та українські реалії» (3-4 березня 2010 року, Київ) – 15 с. – С.3-5 // http://parlament.org.ua/upload/docs/Thesis_WB.pdf

5. Відсота Д. Український парламент між визнанням і відторгненням: проблема масового визнання /Д.Відсота// Перша міжнародна наукова конференція «Парламентські читання». – Лабораторія законодавчих ініціатив, 2010. – 160с. – С.49-53.

6. Мельник К.В. До питання адаптації трудового законодавства до міжнародних

норм /К. В.Мельник. // Форум права. – 2011, №1. – С. 645-651. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11mkvdmn.pdf>

7. Вишновецька С. Загальні положення проекту Трудового кодексу України в контексті сучасних тенденцій розвитку трудового права. / С.Вишновецька // Право України, 2009 – № 3. – С. 41 – 47.

8. Проект Трудового кодексу України від 10.12.2009. Текст до другого читання. [Електронний ресурс]. Режим доступу –http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=30947